

Duurzame kerkuernieuwing

Leren van missionaire projecten

Zo'n twintig jaar geleden kwamen op verschillende plaatsen spontaan initiatieven tot stand om nieuwe gemeenten te planten. Een belangrijke impuls kwam vanuit de Verenigde Staten: de groeiende aandacht voor het werk van Tim Keller, predikant van de Redeemer Presbyterian Church in New York. Keller maakte als gereformeerd theoloog gemeentestichting acceptabel voor gereformeerde kerkgemeenschappen in Nederland. Welke lessen zijn er te leren van de kerkplantingen in ons land?

Stefan Paas

Zelf ervaar ik die eerste jaren van onze eeuw nog altijd als een heel bijzondere tijd. Een door God gegeven tijd waarin Hij zijn kerk opschudt en nieuwe initiatiefnemers laat 'opstaan'. Precies rond de tijd dat velen in de kerk klaagden dat de grote leiders in de kerk waren verdwenen, stonden er nieuwe personen op. Nieuwe leiders – minder dominant aanwezig misschien en vooral via andere media opererend – die de kerken op sleeptouw namen. Maar nu ging het minder over ethische dilemma's of zuiverheid in de leer. Het ging over de vraag hoe het evangelie weer kon spreken tot mensen die de kerk vaarwel hadden gezegd, of zelfs nooit een kerk van binnen hadden gezien.

De taal van kerkplanting, met termen als 'missionaire gemeenschapsvorming' en 'missionair pionieren', burgerde razendsnel in. Onder de laatste term is de beweging bijvoorbeeld geland in de Protestantse Kerk in Nederland, waar momenteel missie en kerkvorming hoog op de agenda staan. Terugkijkend verbaas ik me erover hoe iets wat zo klein begon inmiddels zo breed verspreid is geraakt. Het doet denken aan een uitspraak van Bill Hybels: "Overschat niet wat je in een jaar kunt bereiken, maar onderschat niet wat er in tien jaar kan gebeuren".

.....
Er stonden nieuwe leiders op die de kerken op sleeptouw namen

Vragen en uitdagingen

Inmiddels zijn we twintig jaar verder en naderen al heel wat gemeentestichtingen van het eerste uur de volwassenheid. We hebben nu scherper in beeld wat de opbrengsten zijn. Zo zijn er bijvoorbeeld verschillende onderzoeken die laten zien dat we – met wat slagen om de arm – kunnen vaststellen dat nieuwe gemeenten meer nieuwe gelovigen trekken dan oudere gemeenten. Er zijn ook verschillende boeiende studies van vernieuwende vormen van liturgie, pastoraat, leiderschap en dergelijke in kerkplantingen. Tegelijk krijgen we ook de vragen en uitdagingen scherper in beeld.

De kapel van het Kleiklooster

Om er een paar te noemen:

- Wat gebeurt er met de (gereformeerde) identiteit van nieuwe gemeenten?
- In hoeverre zijn deze pioniersplaatsen op termijn in staat zichzelf financieel te bedruipen?
- Is nadruk op experimenteren en voortdurende ontwikkeling te verzoenen met het vormen van nieuwe generaties, het doorgeven van geloofskennis, de rust die gezinnen ook nodig hebben?
- Zijn er voldoende missionair begaafde pastoren om zulke plekken te leiden en om nieuwe plekken te stichten?
- Brengt dat hele pionieren niet veel onrust in de kerk en is die mogelijke onrust wel heilzaam?

Duurzaamheid

In mijn eigen onderzoek vat ik deze vragen samen onder de noemer 'duurzaamheid'. Die term duidt op de houdbaarheid van een initiatief, het vermogen van een project om zich over langere tijd stabiel te ontwikkelen en in stand te blijven. Anders gezegd: een kerkplanting is duurzaam als er niet meer in gestopt hoeft te worden dan eruit komt. In het model dat ik heb ontwikkeld, door de zendingsliteratuur te bestuderen én door onderzoek te doen naar de gangbare pionierspraktijk in Nederland, ben ik gekomen tot *vijf belangrijke dimensies van missionaire duurzaamheid*.

1. *Mensen*: een gemeenschap is duurzaam wanneer zij meer mensen zonder kerkelijke betrokkenheid aantrekt dan dat zij mensen verliest aan de 'wereld';

.....
Kerkplanting is duurzaam als er niet meer in gestopt hoeft te worden dan eruit komt

Kerkplanting

2. *Geld*: een gemeenschap is duurzaam wanneer zij niet meer geld van externe bronnen nodig heeft dan zichzelf weggeeft aan andere kerken of goede doelen;
3. *Theologie*: een gemeenschap is duurzaam wanneer zij naar het bezonnen oordeel van andere, verwante kerken een betrouwbare en inspirerende voortzetting geeft van de traditie waarin zij staat;
4. *Spiritualiteit*: een gemeenschap is duurzaam wanneer zij het geloof en de energie van haar leden niet uitput, c.q. van hen niet meer vraagt op dit gebied dan zijzelf kan aanvullen;
5. *Reputatie*: een gemeenschap is duurzaam wanneer zij geen schade toebrengt aan de reputatie van de kerk in het algemeen, het kerkgenootschap waartoe zij behoort, en aan kerkplanting.

Kerkverband

Als deze vijf zaken allemaal belangrijk zijn, dan is ook duidelijk dat 'succes' in een van deze dimensies kan samenhangen met 'schade' in een van de andere dimensies. Een kerk kan bijvoorbeeld enorm succesvol zijn op het gebied van groei, maar tegelijk grote reputatieschade aanbrengen aan de kerk in het algemeen (denk aan manipulatie of misbruik). Of financieel zeer afhankelijk zijn van anderen (bijvoorbeeld wanneer de kerk vooral mensen trekt die weinig geld hebben, of er niet in slaagt haar leden geefdiscipline bij te brengen). Een kerk kan zeer betrouwbaar zijn in de leer, maar daarbij de spiritualiteit en motivatie van haar leden uitputten door een cultuur van controledwang of voortdurende conflicten.

Hier is het belangrijk om te zeggen dat er vrijwel geen gemeente zal zijn die duurzaam is op al deze vijf gebieden. Vandaar dat ik ook benadruk dat elke gemeente in een 'ecosysteem' staat met andere gemeenten. Duurzaamheid kan alleen bereikt worden als gemeenten samenwerken en elkaar aanvullen. Een kerkverband

Gemeenteleden van de Stadshartkerk steken de handen uit de mouwen op de Zondag voor de stad

Kerkplanting

kan daarvoor een prachtige omgeving zijn. Bijvoorbeeld doordat rijkere gemeenten in het midden van het land armere gemeenten in het westen helpen, terwijl die armere gemeenten trainingen voor missionair kerk-zijn verzorgen in kerken in het midden. Onderlinge waardering en erkenning dat geen enkele kerk op al deze vijf gebieden voorbeeldig kan zijn, zijn daarbij behulpzaam.

Geleerde lessen

Als we het duurzaamheidsmodel naast praktijkervaringen in enkele missionaire projecten binnen de GKv leggen, kunnen we het volgende noteren.

1. *Mensen*. Vanaf het allereerste begin moet heel duidelijk zijn wat de missie is. Kan men concrete voorbeelden overleggen, verhalen vertellen, ervaringen delen waaruit blijkt dat dit project nodig is? En wat de leiders betreft: kunnen zij intensieve missionaire betrokkenheid aantonen?
2. *Geld*. Op zichzelf is het niet erg als een kerkplanting ook op lange termijn niet kostendekkend is. We denken immers 'ecologisch'. Ook in het Nieuwe Testament moest de gemeente uit Korinthe die uit Jeruzalem financieel bijspringen. Bedenk wel: echte missionaire vernieuwing die bruggen slaat naar geseculariseerde Nederlanders is 'moeilijk zendingsterrein' waar geen snelle bekeering groei te verwachten is. Het houdt in dat een project niet op korte termijn financieel zelfstandig zal zijn. Volgens recente studies naar vernieuwing en startups is de meest effectieve financieringsvorm gericht op het geven van relatief kleine bedragen over een relatief lange periode. Anders gezegd: je bekostigt niet de hele begroting (de pioniers zullen er dus een betaalde baan naast moeten hebben of een vriendenkring organiseren), maar je zorgt wel voor een zekere vastigheid en betrouwbaarheid voor een lange periode. Dit bevordert het aantrekken van mensen die niet op zoek zijn naar financiële veiligheid, én mensen die ondernemend genoeg zijn om te werken aan innovatieve vormen van financiering. Ook bevordert deze manier van steun geven dat pioniers een deel van hun tijd buiten de gemeente doorbrengen en zo op een meer natuurlijke manier in de samenleving staan.
3. *Theologie*. Eerder onderzoek van Mark van Leeuwen heeft laten zien dat leiders van kerkplantingen in de GKv zich in hoge mate verbonden voelen met de gereformeerde traditie, en kernpunten daarvan hartelijk onderschrijven. Uiteraard komen we hier op spannende vragen die zich ongetwijfeld nooit voor iedereen bevredigend laten beantwoorden. Belangrijk is hier dat we 'gereformeerd' niet beschouwen als iets wat voor eens en voor altijd dichtgetimmerd kan worden, maar wat telkens weer in nieuwe contexten ontdekt en opnieuw geformuleerd moet worden.

.....
**Duurzaamheid
 wordt alleen bereikt
 als gemeenten
 samenwerken en
 elkaar aanvullen**

.....
**'Gereformeerd'
 moet telkens
 opnieuw ontdekt
 en geformuleerd
 worden**

De missionaire uitdaging van een niet-kerkelijke omgeving is voor kerkplanters het kiezen uit elementen van hun traditie. Aan de ene kant leidt dit tot verlies, maar aan de andere kant ook tot een nieuwe toewijding aan die elementen die belangrijk en inspirerend blijken te zijn. Voor kerkverbanden lijkt het me belangrijk om juist hier vertrouwen te hebben dat de Heilige Geest in de zending voorop gaat en de kerk opnieuw zal leren wat waardevol is in de gereformeerde traditie. In de praktijk zal dit betekenen dat men 'laag' moet zitten op controle en 'hoog' op het toerusten en uitzenden van goed opgeleide en beproefde mensen. Het is een cruciaal aandachtspunt zorgvuldig te kijken naar leidinggevendenden die beschikken over een goedgevulde theologische gereedschapskist naast missionaire hartstocht.

4. *Spiritualiteit*. Het begrip 'spiritualiteit' heeft een boek nodig om goed beschreven te worden; hier denk ik vooral aan bezieling, die voortkomt uit de wetenschap waarvoor men leeft en waarvoor men het doet. Missionaire spiritualiteit is positief en doelgericht; zij laat zich niet te veel afleiden door allerlei binnenkerkelijk gedoe. Vertaald in een kerkplanting betekent dit dat de cultuur van zo'n gemeenschap is gericht op vernieuwing omwille van het evangelie en geloofsgroei, niet om 'hip' of 'eigentijds' te zijn als zodanig.
5. *Reputatie*. Een belangrijke vraag is of en in hoeverre de onderzochte kerkplantingen hebben bijgedragen (of juist afgedaan) aan de reputatie van de kerk in de samenleving, of die van de GKv bij andere kerken. Feit is dat de PKN de laatste jaren steeds sterker inzet op pionieren, en daarbij ook nadrukkelijk heeft geprobeerd te leren van de ervaringen van de kleine gereformeerde kerken in Amsterdam. Het naar binnen gekeerde en zelfgenoegzame imago van de GKv bij andere kerken is daardoor mogelijk verbeterd.

*Stefan Paas is theoloog en publicist. Hij is hoogleraar missiologie en interculturele theologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam en hoogle-
raar missiologie aan de Theologische Universiteit Kampen.*

Dit artikel is een samenvatting van een hoofdstuk uit de bundel Kleine Gereformeerde Missionaire Ecclesiologie (te vinden op www.missionair.nl onder 'missionaire kerkvernieuwing'). Stefan Paas heeft onderzoek gedaan naar christelijke missie in een postchristelijke omgeving. Als pionier en onderzoeker is hij nauw betrokken bij Amsterdam in Beweging. Dit netwerk van kerken en pioniersplekken vormde een belangrijke impuls voor missionaire vernieuwing in de gereformeerde kerken. Binnen dit netwerk ontstonden onder meer Stroom Amsterdam, het Kleiklooster, Hoop voor Noord, Via Nova, de Aker, de pop-upkerk van Rikko Voorberg en de Stadshartkerk.